

הרב יהודה הלוי עמיחי

הפרשת תרו"מ ממיץ

ראשי פרקים:

- א. הסוגיא בחולין
 - ב. דעת הירושלמי
 - ג. הלכה במחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע
 - ד. דין שאר משקים מפירות טבל
 - ה. הגדרת זיעה
- סיכום

א. הסוגיא בחולין

הגמ' (חולין קכ ע"ב) מביאה ברייתא:

"הטבל והחדש וההקדש והשביעית והכלאים כולן משקין היוצאין מהן כמותן".

הגמ' מחפשת מקור לברייתא זו, ובייחוד לענין הקדש, שאינו איסור הבא מעצמו אלא אדם הקדישו, ומנלן שהמשקה היוצא ממנו כמוהו?

הגמרא אומרת שאנו לומדים זאת מדיני ביכורים שבהם ישנה דרשה מיוחדת: "פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה, הביא ענבים ודרכן מנין? תלמוד לומר תביא".

מוסיפה הגמ' ואומרת שיש ללמוד זאת גם מתרומה, שגם בה מביאין משקין, ומנין שתרומת משקין חייבים עליה, על כך הגמ' אומרת שמקשים דיני תרומה לביכורים, "ותרומת ירך - אלו ביכורים". מסקנת הגמ' שאנו לומדים דיני הקדש מתרומה וחמץ או מבכורים וחמץ (רש"י).

הגמרא מביאה לאחר מכן מחלוקת רבי יהושע ורבי אליעזר בדינו של האוכל דבש תמרים ויין תפוחים העשויים מתרומה, ר"א מחייב קרן וחומש ורבי יהושע פוטר.

הגמ' מסבירה שמחלוקתם היא דלדעת ר"א אנו לומדים תרומה ובכורים זה מזה, וכשם שבתרומה המשקה דינו כזית וענב כן בבכורים, וכשם שבבכורים אין הבדל בין יין ושמן לשאר המשקים, כן גם בתרומה אין לחלק בין סוגי המשקים. לעומתו ר"י סובר שיש ללמוד מתרומה שרק יין ושמן דין המשקים כדין מה שיצאו ממנו, אבל שאר משקים אין חייב השותם לשלם קרן וחומש.

ב. דעת הירושלמי

המשנה (תרומות פ"א מ"ב) אומרת:

"דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סיתוניות ושאר כל מי פירות של תרומה ר' אליעזר מחייב קרן וחומש ור' יהושע פוטר".

הירושלמי (תרומות פ"א ה"ב) מבאר את מחלוקתם, ואומר:

"הוון בעי' מימר מה פליגין בחומש, אבל בקרן אף רבי יהושע מודי, מה פליגין לשעבר הא בתחילה אף רבי יהושע מודי" (דהיינו לפי הירושלמי גם רבי יהושע מודה בחיוב קרן, וכמו כן מודה שאין להתיר לכתחילה).

על כך הירושלמי מקשה מדברי התוספתא (תרומות פ"ט ה"א):

"דבש תמרים רבי ליעזר מחייב במעשרות ורבי יהושע פוטר" (משמע שפטור לגמרי אפילו מהקרן, שהרי אין המשקים חייבים במעשרות כלל, וכן גם לענין התרומה אין חובה אפילו על הקרן).

מתוך הירושלמי:

"כאן שזכו משנטבלו וכאן שזכו עד שלא נטבלו".

באר הפנ"מ שגם ר' יהושע מודה שחייב לשלם קרן, מכיון שהמשקה נחשב להיות כפרי עצמו, ומה שפטור ר' יהושע בתוספתא (פ"ט) מתשלום במשקים, היינו במשקים שלא נטבלו למעשרות, כגון שלא הגיעו לדרגה של הטלת שאור או שלא ראו פני הבית, ומכיון שלא חל על התמרים שם מעשרות, גם היוצא הרי זה פטור, ולעומת זאת, אם התמרים כבר היו טבולים למעשרות וסחטם גם ר"י מודה שחייב במעשרות¹.

הגר"א שינה את ג' הירושלמי, וגרס:

"כאן משנתרמה כאן שלא נתרמה".

דהיינו כאשר נתרמה כבר התרומה מודה רבי יהושע שגם בשאר משקים השותה מהם חייב על הקרן ולא על החומש, אולם קודם שנתרמה אין חייב כלל בתרומ' אפילו שנטבלו וראו פני הבית.

לפי הגירסא של הפנ"מ חייבים על המשקין אפי' כאשר זבו משנטבלו, וודאי שאם זבו לאחר שנתרמו דין המשקין כפרי. לכן אפשר להסיק מהירושלמי (בין לגי' הפנ"מ ובין לגי' הגר"א) שלדעת ר"י פירות תרומה שזבו יש לשלם את הקרן, ופטור מתשלום חומש.

1. ועיין מלאכת שלמה שג"כ הביא כביאור זה בדעת הירושלמי.

ג. הלכה במחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע

הרמב"ם (הלכות תרומות פ"א ה"ב) כתב:

"אין עושים תמרים דבש ולא תפוחים יין ולא פירות הסתיו חומץ וכן שאר כל הפירות אין משנין אותן מבריתן בתרומה חוץ מזיתים וענבים בלבד, עבר ועשה האוכל משקה הרי זה שותהו, וזר שאכל דבש תמרים ויין תפוחים וכיוצא בהן בשגגה אינו חייב לשלם, ואם אכל במזיד מכין אותו מכת מרדות".

אנו לומדים שהרמב"ם פסק כדעת רבי יהושע, כפי שהובא בבבלי, שבשאר המשקים פטור מקרן וחומש².

והסבירו המפרשים (מהרי"ק, רדב"ז, כס"מ) שאמנם אם התרומה הייתה אצל ישראל הרי שאיננו חייב לשלם את הקרן, אולם אם כבר הייתה ביד הכהן חייב לשלם קרן כפי כל דיני גזל, שהרי התרומה הייתה כבר שייכת לכהן וכעת כשנעשית משקה, והישראלי גוזלה ושותה אותה הרי שחייב לשלם ככל דיני גזל, וכן כתב הראב"ד (תרומות פ"א ה"ב).

על פי הסבר זה אפשר לבאר את הירושלמי (תרומות פ"א ה"ב) שחילק בין זיבת משקים מתרומה שאז חייב לדעת ר"י לשלם קרן מדיני גזל, ואילו כשזבו קודם היותם תרומה, הרי שלא חל עליהם שם תרומה, ואינם שייכים כלל לכהנים, ולכן אין חלות שם גזל על כך, ולא חייב אפילו על הקרן.

נראה שגם לשיטת הרמב"ם שפסק כרבי יהושע שאין המשקים היוצאים מתרומה - כתרומה מלבד שמן ויין, היינו לענין חיוב החומש, אך עדיין שם תרומה נשאר על המשקה, וכפי שמצאנו שהיוצא מהאסור שדינו כאיסור עצמו (תורת זרעים תרומות פ"א מ"ג ד"ה והנה), וכפי שהרמב"ם הביא בהלכות מאכלות אסורות (פ"ג ה"א, פ"י הכ"ב). לפי זה אסור לזר לשותות ממשקה היוצא מן התרומה מדאורייתא. אפשרות נוספת להסביר שאמנם מדיני תורה אין המשקים שזבו כפרי עצמו, אבל ישנה גזירת חכמים שכל היוצא מהתרומה דינו כתרומה³. לפי זה זר השותה משקה היוצא מן התרומה עובר רק על איסור דרבנן.

ד. דין שאר משקים מפירות טבל

יש לעיין האם יש לחלק בין דין משקים שזבו מתרומה למשקין שזבו מטבל. שהרי מחלוקת ר"א ור"י היא במשקין שזבו מפירות תרומה, ואולם מה הדין במשקים שזבו מטבל.

2. עיין עוד ברמב"ם (פיה"מ תרומות פ"א מ"ג, גי' קאפח הערה 18 הלכות ביכורים פ"ב ה"ד), ועיין במרומי שדה (חולין קכ ע"ב), שלא ראה את פיה"מ המוגה, ולכן הכריח שהרמב"ם ס"ל כר"א.
3. תוס' אנשי שם (תרומות פ"א מ"ב), ועיין מראה"פ (פ"א ה"ב ד"ה הוון).

הגמ' (חולין קכ ע"ב) אומרת:

"הטבלוהחדשוההקדשוהשביעיתוהכלאיםכולםמשקיןהיוצאיןמהנכמותן".

דבר זה נפסק ברמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"י הכ"ב):

"הטבל והחדש וההקדש וספיחי שביעית והכלאים והערלה משקין היוצאין מפירותיהן אסורין כמותן ואין לוקין עליהן, חוץ מיינן ושמן של ערלה ויין של כלאי הכרם שלוקין עליהן כדרך שלוקין על הזיתים ועל הענבים שלהן".

מלשון הרמב"ם "משקין היוצאין מפירותיהן אסורין כמותן ואין לוקין עליהן" משמע מדבריו שפטור מן המלקות אך אסור דבר תורה; (וכך כתבו גם הרדב"ז והלח"מ, הכס"מ מבאר שאיסורן מדרבנן).

הלח"מ שואל (שאלתו הראשונה) שלמדנו כלאים והקדש מדיני בכורים ותרומה, ואם בתרומה וביכורים קיי"ל כרבי יהושע שאין המשקים כדן היוצא מהם, מלבד יין ושמן, א"כ מדוע בטבל דין המשקים כדן הפירות עצמם?

ונראה שיש ליישב זאת על פי דברי הרשב"א (חולין קכ ע"ב ד"ה הא דתני) שהקשה על ר"י שמחייב משקים של בכורים מגזה"כ "תביא", הרי קיי"ל ששתיה בכלל אכילה, וא"כ מדוע יש ללמוד זאת מפסוק? ותרץ הרשב"א:

"ויש לומר דמכל מקום בבכורים גופייהו אצטריך קרא אפילו בזתים וענבים משום דכתיב מיעוטא פרי, והיינו נמי דרבי יהושע לא מוקי ריבויא דתביא בכל הפירות שנוהג בהן ביכורים משום דכתיב בהו מיעוטא פרי, והלכך אי לא דאהדרי קרא ומשום דאיתקון (דאיתקוש) לתרומה הוה אמינא אפילו תירוש ויצהר נמי לא, וערלה נמי פרי כתב בה והילכך איצטריך לרבויה מהיקשא דביכורים".

בתורה (דברים כו, ב) נאמר: "ולקחת מראשית כל פרי האדמה - התורה ציינה פרי, משמע שדווקא פרי ולא כלול משקה בתוכו, (עיי' תוס' ד"ה הביא); לכן צריך לרבות בתרומה וביכורים שדין המשקה כדן הפרי. לפי"ז טבל שלא הוקש לביכורים לא הקפידה התורה שיהיה דווקא פרי וממילא שתיה בכלל אכילה, כשם שהגמ' שבועות (כב ע"ב) למדה מפדיון מעשר שני שדין שתיה בכלל אכילה. ולפי"ז אסור לשתות משקה היוצא מפרי של טבל דבר תורה. אמנם לענין מלקות נראה שאין לוקים רק על זיתים וענבים, מכיון שבכורים תרומה וערלה אין לוקים אלא על שמן ויין א"כ גם טבל אין לוקים אלא על זיתים וענבים, אבל איסור השתיה הוא מדאורייתא; דבר זה גם מתבאר מלשון הרמב"ן (ד"ה ומשמע), קרית ספר (הל' מאכ"א פ"י הכ"ב), חנוך (מצ' רפד). א"כ משמע שבטבל איסור המשקים הוא משל תורה.

לפי זה יתכן שמשקים היוצאים מהתרומה יהיו מגזרת חכמים או מדאורייתא (לפי מה שהתבאר לעיל), ואילו משקים היוצאים מהטבל אסורים מד"ת.

סיכום:

- א. משקה היוצא מהטבל - אסור, ונראה שאיסורו מד"ת, אבל אין לוקים עליו.
- ב. משקה היוצא מהתרומה - אסור ונחלקו אם מדאורייתא או מדרבנן.

ה. הגדרת זיעה

לכאורה יש להקשות על דברי הרמב"ם שהמשקים היוצאים מהטבל אסורים מדאורייתא, הרי הגמ' (פסחים כד ע"ב) מביאה את המשנה שאין סופגין את הארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד ולא מרימונים ותותים, כהוכחה שעל דבר שאין דרכו בשתיה אין לוקים עליו. אביי דחה את ההוכחה, והסביר שסיבת הפטור במשקים של רמונים נובע מכך שהמשקה נחשב כזיעה בעלמא ולא מפני שאין דרכו בכך. ולכאורה לפי דברי אביי כל המשקים אינם אלא זיעה, ואין לחייב עליהם משום טבל ותרומה. ועיין בלח"מ (מאכ"א פ"י הכ"ב) שכתב שהרמב"ם דחה את דברי אביי, וס"ל שאין המשקים זיעה בעלמא, אלא הפטור ברימונים ותותים נובע מכך שאין בכך דרך אכילה. וכן כתב המאירי (פסחים כד ע"ב ד"ה ממה) שמסקנת הגמ' היא שהפטור במשקים היוצאים מתותים ורימונים נובע מכך שאין זו דרך הנאתו.

ברור שלשיטה זו מי שלא הפריש מהפירות צריך להפריש ממשקה הפירות. וכפי שכתב המאירי (חולין קכ ע"ב ד"ה התרומות):
 "התרומות שלא הופרשו בפירות, צריך להפרישן במה שיוצא מהן אם טחנן או דרכן".

נמצאנו למדים שאפשר להפריש מן הטבל אפילו כשהוא משקה, שהרי כתב "צריך להפריש במה שיוצא מהן".

גם הגרשז"א זצ"ל (תרומות פ"ב ה"א אות ד ד"ה מ"מ) הביא ראייה מדברי הרמב"ם (תרומות פ"ג ה"ז) שיש הפרשת תרומה במשקים, שהרי הרמב"ם הזכיר מדת לח, ומשמע שיש הפרשת תרומה במשקים.

הגאון רצ"פ פרנק זצ"ל (כרם ציון, הלכות תרומות, הלכות פסוקות עמ' לב, גאון צבי) הביא דעת הגרי"ז מבריסק שמיץ תפוז, הוא טבל אבל אי אפשר להפריש ממנו מכיון שאינו פרי אלא זיעה בעלמא.

ולכאורה צ"ע שהרי אפילו אם נחוש לדעה שזיעה לא נחשבת להיות ממשותף, נראה שיש לדון מהי הגדרת זיעה: מצאנו בגמ' (ברכות לח ע"ב) שדבש תמרים נחשב זיעה, ולכן ברכתו שהכל. לפני סחיטת התמרים אין רואים את הדבש, ורק בעת הסחיטה נוזל הדבש מהתמרים. אך ישנם פירות כגון פירות הדר שהמיץ כנוס בתוך הפרי לפני סחיטתו, וכיון שהמשקה נראה כבר אז בתוך הפרי יתכן שאין למשקה דין זיעה.

אמנם מדברי הראשונים משמע שכל המשקים פטורים מדיני זיעה, שהרי סברתם (עי' רשב"א לעיל פרק ד') היתה לפטור ענבים מדין זיעה, למרות שהמיץ נראה בתוך הענב לפני סחיטתו.

4. כפי שהקשה הרמב"ן (חולין קכ ע"ב, ד"ה ואיכא) שטעמו של רבי יהושע שפוטר בשאר המשקים מכיון שהם זיעה בעלמא, ועיין ר"ש (תרומות פ"א מ"ג), תוס' (פסחים כד ע"ב ד"ה אלא).

נראה שאפשר להגדיר זיעה בשני אופנים: האחת, כל הוצאת המשקים מהפרי שאיננו מרגיש את טעם הפרי, וכפי שכתב הרא"ש (ברכות פ"ו ס' יח), שאם מרגישים את טעם הפרי, אין זה נחשב להיות זיעה.

הגדרה נוספת אנו לומדים בדברי הרשב"א (ברכות לח ע"א ד"ה דבש) שכתב שאנו הולכים לפי הרגילות, דהיינו כל דבר שדרכו בכך הוא כדין היין והשמן, ולכן דבש תמרים ברכתו שהכל, שהוא זיעה בעלמא, כיון שאין רגילות להוציא מהתמרים דבש. לפי הסבר זה נראה שבמיץ תפוזים שהרגילות היא לסוחטו, וכל טעמו של התפוז נמצא במיץ, הרי שאפילו לדעות שזיעה פטורה, כאן יש להחשיבו כממשות ואפשר להפריש ממנו תרומות ומעשרות.

ונראה שנחלקו בכך האחרונים, לענין שומשמן של נכרים שיהודים עושים ממנו שמן, הרב קוק זצ"ל (משפט כהן לח אות ה) כתב "אבל דבר העומד לעשות ממנו משקה ברובו, הדעה נותנת דדמי ל"יין ושמן" דהיינו דבר שברובו ניטע לצורך משקה דינו כמשקה, וגמר מלאכתו הוא המשקה, ולכן עדיף להפריש מהשמן שיורד לעוקה.

הגר"צ פרנק זצ"ל (הסכמה לחוברת חקר הלכה) כתב על דברי הרב קוק זצ"ל: "דכיון דנקטינן דכל היוצא מהפירות אין להם דין משקה כלל וחשיבי כזיעה בעלמא (חוץ מהיוצא מזיתים וענבים דכתיב בהו תירוש ויצהר) ממילא דעל היוצא לא שייך לומר דזהו גמ"מ למעשרות, דהא אדרבא היוצא פטור, וזכורני שכן הורה למעשה הגאון הרש"ס זצ"ל".

על שאלת הגר"צ זצ"ל כתב במשפט כהן שהטעם של זיעה הוא טעם קלוש מאוד, מכיון שברובו עומד למשקה, הרי הוא כשמן ויין שאינם זיעה אלא ממשות הפרי. וכן נראית סברת החזו"א (שביעית ס' כה ס"ק לב ד"ה והנה) שיש לילך לפי רוב הגידול, ועוד הוסיף (שם ד"ה מן) שבמיץ תפוזים כשמוציאים את המיץ מוציאים את כל הפרי, ולא נשאר רק הפסולת, לכן אין להחשיב מיץ תפוזים כזיעה בלבד, אלא כריסוק שהיא ממשות הפרי.

ברור שלדעות שאין לחוש לכך שיש כאן זיעה הרי עדיף להפריש בגמר עשיית המיץ, שהוא זמן גמר המלאכה, ולדעות שעשיית המיץ היא זיעה בלבד, הרי שאין להפריש מהמיץ, אלא אדרבא קודם עשיית המיץ.

סיכום

לדעת הרב קוק והחזו"א זצ"ל עדיף להפריש במיץ תפוזים לאחר עשיית המשקה, ואילו להגר"צ זצ"ל והגרש"ס זצ"ל עדיף להפריש בהיות הפירות קיימים.

להלכה נראה נראה שכיון ולכו"ע הפרשה קודם גמ"מ על קודם גמ"מ מועילה, ואילו לדעות שמשקים אינם פרי אין להפריש בהיות הדבר כבר משקה, ואפילו בדיעבד לא מהני, לכן נראה שלצאת ידי כל הדעות עדיף להפריש קודם סחיטת הפירות. אבל הקונה מיץ ומסופק אם הפרישו ממנו תרומ"מ, יכול להפריש אפילו מהמיץ עצמו. האמור לעיל הוא כאשר סוחטים מיץ טבעי, אולם נראה שאם מערבים כמות גדולה של מים במיץ יש להפריש קודם הסחיטה כיון שהוספת המים תגרום ביטול טבל בפטור.